

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Клевака Л.П.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
klevakaalesi@ukr.net

Гришко О.І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
missoliva20@gmail.com

Сьогодення зумовлює необхідність формування активної, професійно мобільної, конкурентоздатної особистості, знатної знаходити оптимальні рішення у нестандартних ситуаціях. Важлива роль у цьому процесі належить закладу вищої освіти. Сучасні тенденції навчання студентської молоді спрямовані на активізацію їх пізнавальної активності. Це спонукає заклади вищої освіти до постійного вдосконалення навчального процесу відповідно до основних напрямів розвитку освіти з урахуванням різнопланового впливу соціальних умов на особистість. У зв'язку з цим у психології та педагогіці вищої школи все більшої актуальності набуває проблема формування активності здобувачів вищої освіти.

Різні аспекти формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти у своїх наукових розвідках висвітлюють М. Барчій, Т. Веретенко, В. Гузенко, О. Доля, О. Жукова, В. Знанецький, Т. Клибанівська, П. Лузан, Н. Орлова, Д. Соменко, Т. Тернавська, В. Тесленко, Л. Шевченко, О. Щербак та інші дослідники. Значення факторів, що впливають на активізацію навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійних якостей здобувачів вищої освіти вивчали В. Мясичев, Ю. Шаров, Т. Шамова, Г. Щукіна, С. Якобсон. Психологами П. Гальперінім, С. Рубінштейном, Н. Тализіною встановлено, що неодмінною умовою розвитку пізнавальної активності є включення особистості в самостійний процес пізнання.

Основою на вищезазначеному, метою написання статті є визначення психолого-педагогічних умов ефективного формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти.

Проблема пізнавальної активності особистості постійно знаходиться у сфері уваги багатьох учених і трактується, як складне поняття, значення якого полягає не лише у здатності набуття міцних знань, їх глибокого осмислення, а й у формуванні відповідної життєвої позиції особистості [6, с. 5]. Науковець М. Махмутов визначає пізнавальну активність як вияв у навчальному процесі

вольової, емоційної та інтелектуальної сторін особистості. Дослідниця Г. Шамова розглядає її як єдність діяльності, в якій проявляється особистість самого учня з його відношенням до змісту, характеру діяльності і бажання мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-пізнавальної мети [7]. Наукові дослідження Г. Щукіної дозволяють стверджувати, що пізнавальна активність є найсильнішим стимулом формування цілісної особистості, рівень якого залежить від розвитку інтересу в системі інших мотивів [9]. Учена О. Жукова поняття «пізнавальна активність» трактує як індивідуальні особливості людини в процесі пізнання нею власної діяльності [2]. Розглядаючи пізнавальну діяльність з психологічної точки зору, Д. Соменком, встановлено, що це зусилля студента, спрямовані на здобуття теоретичних знань про предмет пізнання та про загальні прийоми розв'язування задач стосовно цього предмету. Пізнавальну діяльність доцільно розглядати як цілеспрямований процес взаємодії людини і світу, що спрямований на набуття і засвоєння знань у результаті психологічного відображення оточуючого світу у свідомості людини [5].

Установлено, що наукову спільноту цікавлять питання діагностики рівнів пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. Так, Т. Шамова виокремлює відтворювальний рівень активності (готовність студента до розуміння та відтворення знань, оволодіння засобами їх застосування за зразком), інтерпретуючий рівень активності (прагнення студента до розуміння змісту навчального матеріалу, проникнення у змістовні основи знань), творчий рівень активності (прагнення знайти нові засоби розуміння сутності явищ, їх взаємозв'язку) [7]. Наукові пошуки дослідників Д. Богоявленської та І. Петухова відповідно до характеру пізнавальної активності акцентують увагу на репродуктивному (студенти залишаються в рамках засобів діяльності, що були сформовані спочатку), евристичному (прагнення до вдосконалення певної діяльності), креативному (прояв ініціативи у постановці й розв'язанні нестандартних задач) рівнях [6, с. 6].

Активізація пізнавальної активності здобувачів вищої освіти полягає у цілеспрямованій діяльності викладача з метою розробки і застосування такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню пізнавального інтересу, активності, творчості, самостійності у здобутті знань, формуванні вмінь і навичок, використання їх у професійній діяльності. М. Барчій зауважує, що дана проблема спонукає викладачів так організовувати навчальний процес на заняттях, щоб насамперед досягти позитивної мотивації до вивчення предмета, підвищити якість знань, сформувати у здобувачів вищої освіти уміння самостійно здобувати

знання, розвивати й удосконалювати розумові здібності. Цього можна досягти лише тоді, коли студентам буде зрозумілий і доступний матеріал, коли в них з'явиться постійний інтерес і прагнення до навчання [1, с. 124].

Одним з постійних сильнодіючих мотивів пізнавальної активності, як вважає Н. Орлова, є інтерес. Для розвитку і підтримки активного інтересу до тієї чи іншої діяльності дуже важливо, щоб діяльність давала матеріалізований результат, новий продукт. Встановлено залежність, яка визначає інтерес до тієї чи іншої дисципліни: безпосередній інтерес до самого змісту навчання; інтерес викликає та розумова діяльність, якої вимагає предмет вивчення; інтерес викликають схильності і ті дисципліни, які легко даються; опосередкований інтерес до навчальної дисципліни, що викликається зв'язком з майбутньою професійною діяльністю [4, с. 292].

Навчальний процес у закладах вищої освіти активно відбувається у межах лекційних, семінарських, практичних, лабораторних занять, консультацій з проблемних питань, організації самостійної діяльності студентів та ін. Під час лекцій головний акцент у роботі зі студентами зосереджений на діалогічне спілкування, на розвиток уміння слухати, зіставляти, роздумувати над запропонованою проблемою. Тому в більшості випадків використовують лекцію-бесіду як одну з форм активного навчання та залучення студентів і викладачів до діяльності. Дослідниця І. Косяк додає наступні форми лекцій, здатні активізувати навчання студентів: проблемна лекція – викладач моделює суперечливу суть змісту досліджуваної теорії у взаємодії зі студентами в спілкуванні діалогічного типу – залучення студентів до теоретичних знань і формування їх творчого мислення; лекція-бесіда – залучення студентів в інтенсивну бесіду з лектором шляхом застосування діалогу; лекція із заздальгідь запланованими помилками – лектор оголошує тему заняття і повідомляє про наявність помилок (логічних, поведінкових, світоглядних тощо) в матеріалі, що викладається; лекція-дослідження – загальне пізнавальне завдання ставиться викладачем так, щоб представити навчальну проблему в цілому, орієнтувати на виділення основних питань, положень теми, що вимагають подальшого розкриття дослідження; лекція-консультація – перша частина заняття відводиться на відповіді лектора на питання студентів, друга частина заняття – дискусія [3, с. 111].

Під час семінарських і практичних занять можна використовувати фасилітацію – метод, який застосовують для структурованого й інтенсивного збору думок учасників із певного

локального питання. Фасилітація звичайно використовується на початку нової теми і дозволяє викладачеві активізувати всіх учасників освітнього процесу [1, с. 125-126]. Також найпоширенішими методами стимулювання в процесі роботи зі студентською аудиторією являються змагання і пізнавальна гра. Змагання будується на прагненні студентів до здорового суперництва, першості, самоствердження, лідерства. Включення в навчальний процес ігрових ситуацій загострюють відчуття і сприйняття, уяву; надають процесу навчання творчий характер [4, с. 292]. Установлено, що найбільшій активності студентів можливо досягти тоді, коли під час занять створюються ситуації, у яких студенти самі повинні: відстоювати свою думку; брати участь у дискусіях і обговореннях; ставити питання своїм товаришам і педагогам; рецензувати відповіді товаришів; оцінювати відповіді і письмові роботи товаришів; самостійно вибирати посилене завдання; знаходити декілька варіантів можливого вирішення пізнавальної задачі (проблеми); застосовувати самоперевірку, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій; вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих ним способів рішення [1; 2; 5; 6; 7].

Активізувати активність здобувачів вищої освіти можливо такими прийомами, як метод евристичної бесіди, різного роду дидактичної опори (наочно-образні, або логічні схеми, плани-конспекти, тощо), виконання самостійних завдань, які передбачають активізацію уваги студентів (наприклад, самостійно закінчити деяке тотожне перетворення, розв'язати рівняння, відтворити тільки що викладене й доведене твердження (або його фрагмент), виконати завдання, аналогічне розглянутому викладачем тощо), порівняння результату своїх дій відповідно до наданого зразка (контроль), рецензування робіт або відповідей студентів чи викладачів, самоперевірка та взаємоперевірка [7; 9].

Дослідниця О. Жукова зазначає, що для того, щоб студент розкрив найповніше свої здібності, йому потрібно створити належні умови для пізнання. Найбільш цінні результати досягаються тоді, коли розвивається пізнавальна активність через принцип самостійності. Деякі науковці (Р. Лемберг, М. Махмутов, В. Крутецький) вважають, що пізнавальна активність є певною формою вияву самостійності. Будь-яка самостійна дія починається з появи бажання проявити свою активність, що можливе за умови обізнаності та впевненості в діях. Спираючись на відоме, студент на основі зіставлення, порівняння, аналізу та узагальнення в процесі самостійного пошуку «відкриває» нові знання, створюючи при цьому

власні способи здобуття цих знань. Кульмінаційним моментом розвитку такої пізнавальної активності – вироблення пошуково-дослідницьких умінь. Активне використання комп'ютерних програм, комп'ютеризованих підручників та посібників, мультимедійних лекцій дозволяє студенту звертає увагу на найбільш важливі аспекти матеріалу, що вивчається, врахувати індивідуальні психологічні особливості навчання (темп запам'ятовування, зосередженість уваги, час і якість завдань) кожного студента [2].

Наукові пошуки О. Щербак, О. Долі дозволяють стверджувати, що однією з форм проведення практичного заняття у вищій школі, яка б відповідала поставленим вимогам активізації пізнавальної діяльності, може бути гра. По-перше, на ігровому занятті відбувається закріплення та поглиблення знань, вмиле їх застосування, створюються умови для активного обміну думками та досвідом. По-друге, є можливість здійснити особистісний підхід до кожного учасника завдяки розподілу ролей. Кожен студент «примірює на себе» запропоновану роль, будує діяльність згідно своєї ролі, приймає рішення, намагаючись при цьому уникнути можливих конфліктних ситуацій. По-третє, ігрові методи передбачають колективність роботи учасників. Знання, вміння показує не окремий індивід, а уся група або мікрогрупа, бо рішення виробляється колективно. Таким чином, формується культура спілкування в колективі, розвивається вміння поважати думку інших. По-четверте, викладач у ході проведення гри створює емоційний настрій учасників, що також активізує. Тому вимоги до використання гри на занятті наступні: вона повинна не лише активізувати ситуативну активність, а залучити до роботи професійні завдання, відпрацьовувати цінності, інтегрувати накопичений досвід, «запускати» інтегративні процеси (рефлексування, потребу у самовдосконаленні, саморозвитку) [8].

Якість підготовки конкурентоспроможних фахівців залежить від рівня їхньої пізнавальної активності у навчанні. Розвідки Д. Соменка спрямовані на визначення психолого-педагогічних умов, що передбачають можливість подальшого розвитку активності студентів, до яких відносяться: готовність студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності; активне залучення сучасних технологій та реалізація особистісно-орієнтованих підходів у навчанні фізики; розробка методики розвитку пізнавальної активності студентів на основі сучасних інноваційних технологій навчання; наявність сучасного обладнання та апаратно-програмного забезпечення [5].

Отже, активізація пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, перш за все, спрямована на підвищення ефективності

професійної підготовки. Інтерес до навчання, ініціативність у навчальній роботі, пізнавальна самостійність, напруження розумових сил при розв'язанні поставленої пізнавальної задачі позитивно впливають на активність студентів у навчанні, створюючи сприятливі психолого-педагогічні умови для розвитку їх пізнавальної активності.

Активізація пізнавальної активності здобувачів вищої освіти може бути організована при врахуванні психологічних (мотивація, рівень розумового розвитку, індивідуальний темп навчання) і педагогічних (особистісно орієнтовані технології, технології проблемного навчання, застосування інтерактивних та комп'ютерних технологій) умов навчальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Барчій М. Психологічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. №1. С. 123–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2016_1_15
2. Жукова О. С. Формування пізнавальної активності студентів при застосуванні в навчальному процесі нових інформаційних технологій. 2008. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08zostep.pdf>
3. Косяк І. В. Реалізація компетентнісного підходу у процесі викладання технічних навчальних дисциплін майбутнім вчителям технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. Випуск № 39. 2013. С. 110–114.
4. Орлова Н. С. Розвиток навчально-пізнавальної діяльності студентів на заняттях з проектування одягу. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (1). С. 290–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4%281%29_69
5. Соменко Д. В. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на пізнавальну активність студентів педагогічних університетів під час вивчення фізики. *Наукові записки*. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти (КДПУ імені В. Винниченка). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 168–172.
6. Тесленко В. В. Формування творчої пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. №1. С. 5–11 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_1_
7. Шамова Т. И. Активизация учения школьников. Москва, 1982. 209 с.
8. Щербак О. Г., Доля О. І. Активізація пізнавальної діяльності студентів на заняттях засобами дидактичної гри. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/np/pdf2/26.pdf>
9. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учебное пособие. Москва, 1979. 160 с.